

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2013

CİLT:3 SAYI: 5

ISSN: 2146-5207

OTORİTENİN SOSYOLOJİSİ: OTORİTEYE İTAATIN YA DA OTORİTE BAĞIMLILIĞININ SOSYOLOJİK ANLAMLARI

Ali Esgin

Özet: Otorite kavramı sosyoloji içerisinde oldukça önemlidir. İnsanlar toplum içerisinde yaşadıkça itaat etme güdüsü duymuşlardır. Bu itaat otoriteyi de beraberinde getirmiştir. Otorite kavramı gücü kabul edilmiş kimse olarak belirtilmiştir. İnsanlar neden bir başkasının gücünü kendi üzerlerinde kabul etme ihtiyacı hissetmiştir? Bu durum bir bağımlılık mıdır yoksa korkudan kaynaklanan bir durum mudur? Otoritenin zorla ve şiddetle bağı tam olarak nedir? Şiddetin ve baskının olduğu yerde otorite var mıdır yoksa bu durum otorite zayıflığından mı kaynaklanmaktadır? Otoriteyi toplum içerisinde meşru kılan şey nedir? Bu yazımızda bu soruların cevapları aranmıştır. Otorite kavramının önemi belirtilmiş ve bu durumun açıklanmasına özen gösterilmiştir. **Anahtar Kelimeler:** otorite, bağımlılık, itaat, baskı, meşruiyet, güç.

SOCIOLOGY OF AUTHORITY: SOCIOLOGICAL MEANS OF OBEY OR DEPENDENCE TO AUTHORITY

Ali Esgin

Abstract: The concept of authority is very important in sociology. As long as people lived in society, they felt the urge to obey. This obedience brought authority with it. The concept of authority is defined as a person whose power is accepted. Why did people feel the need to accept someone else's power over them? Is this an addiction or a state of fear? What exactly is the connection of authority with force and violence? Is there authority where there is violence and oppression, or is it due to weakness of authority? What makes authority legitimate in society? In this article, answers to these questions are sought. The importance of the concept of authority has been emphasized and care has been taken to explain this situation.

Keywords: authority, dependency, obedience, oppression, legitimacy, power.

OTORİTENİN SOSYOLOJİSİ: OTORİTEYE İTAATİN YA DA OTORİTE BAĞIMLILIĞININ SOSYOLOJİK ANLAMLARI

Ali Esgin

“...her otorite karşısında alınan tavırda olduğu gibi, düşünmemek, pek de konuşmamak gerekiyor: Burada... itaat edilir! Dünya var olduğundan bu yana, hiçbir otorite kendisinin eleştirisi konusu yapılmasına istekli görünmemiştir.”

F. Nietzsche, *Tan Kızılığ*, s. 8-9.

“Yüzyıllar boyu krallar, derebeyleri, endüstri patronları ve ana babalar itaat etmenin bir erdem, itaatsizliğin ise ahlaksızlık olduğu tanımında direndiler. Başka bir görüş açısı sunmak için bunun yerine şu tanımlı koyabiliriz: insanoğlunun tarihi itaatsizlikle başladı ve ne yazık ki itaatsizlikle sona erecektir.”

E. Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, s. 7.

Giriş: Otoriteyi Kavramsallaştırmak

Toplumsal gündelik yaşamda etkileşim ve iletişim amacıyla kullanılan kavramların birçoğu, kavramın kullanıcıları tarafından pek sorgulanmaz. Aslında bu gerekli de değildir. Nihayetinde bir kavram, dilin kullanıcıları ya da konuşanlar için daha çok anlam taşıyıcı bir araçtır. Dolayısıyla amaç, kavramı sorgulamak değil, onu kullanmaktır. Kavram, konuşma dilinde sahip olduğu ilk anlama ya da konuşanın anladığı karşılığın göre tasnif edilerek, söylenilmek isteneni basitçe ifade etmek amacıyla söz haline getirilir. Örneğin, özgürlük kavramı toplumsal alanda yaygın anlamıyla sıklıkla kullanılırken, konuşanlar özgürlüğün aslında ne olduğu, özgür olma durumunun karşıladığı anlamların ne türden farklı boyutlara sahip olabileceği gibi sorular üzerinde pek durmazlar. Aynı durum, ahlak, politika, kültür, güven ya da otorite gibi rastlantısal olarak seçilmiş kavramlar ve yüzlerce başka kavram için de geçerlidir. Oysa gündelik toplumsal yaşamda içerdikleri derin anlamları üzerine düşünülmeden kullanılan bu türden kavramlar, sosyolojik bağlamıyla ele alındığında, içinde yaşanan toplumun gerçekliğini ya da insan ilişkilerinin doğasını tanımlayıcı kodlar olarak işlev görmektedirler. O nedenle, gündelik yaşamda kullanıcıları tarafından pek sorgulanmasalar da, insan birlikteliklerinin sonuçlarıyla anlam kazanan bu kavramların sosyolojik çözümlemeler açısından önemi büyüktür. Sözgelimi, güven kavramına yüklenen anlamların, güven duygusunu doğuran kaynakların ya da bu kaynaklardaki dönüşümlerin anlaşılması, toplumsal gerçekliği anlamlandırma çabasında sosyolojiye

önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla kavram analizi, sosyal yaşamın dinamiklerini açıklama veyahut bilimsel teori inşa etme sürecinde sosyolojik düşüncenin göz ardı edilemeyecek önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Üstelik sosyolojik düşünce açısından böyle bir girişim, bir kereye mahsus bir girişim de değildir. Çünkü sosyolojinin kavram analizine konu olan kavramların en belirgin özelliği, canlı olmalarıdır; yani, toplumsal yaşamın değişkenliğiyle paralel biçimde sürekli dönüşüm geçirmeleridir. Güven kavramı hep vardır. Fakat güven kavramının toplumsal yaşamdaki karşılığı sürekli değişmektedir. Tıpkı aile kavramının hep var olmasına karşın, aileye yüklenen anlamların değişmesinde olduğu gibi.

Yazının başlığını oluşturan "*otorite'nin sosyolojisi*" tanımlaması, tam da bu türden bir bakış açısıyla ilişkilidir. Söz konusu bakış açısı çerçevesinde otorite, benzeri pek çok kavramda olduğu gibi, insan birlikteliklerinin ya da toplumsallığın anlamlı kıldığı, dolayısıyla toplumsal yaşamın çeşitli yönlerinin anlaşılmasına olanak sağlayan bir kavram olarak düşünülmüştür. Amaç, kavramın günümüzde ulaştığı anlamlar üzerinden, bazı sosyolojik çıkarımlara ulaşmaktır. Ancak sosyolojik çıkarımlara, herhangi bir kavrama ait bilinen tanımları dile getirerek ya da daha önce yapılan tanımları tekrarlayarak ulaşmak pek olanaklı değildir. Çünkü sosyolojik çıkarımlar yapabilmek, kavramı toplumsal bütünlüğü içinde ele alarak, onu belli bir amaç ya da problem çerçevesinde irdelemeyi gerektirmektedir. Aksi durumda yapılan, yalnızca daha önce dile getirilen bazı tanımları art arda sıralamaktan ya da amacı belirsiz yüzeysel çıkarımlarla yetinmekten öteye geçemeyecektir. Bu nedenle öncelikle, yazının amacını ya da problemini temellendirmek için, otorite kavramının neden toplumsallıkla birlikte anılması gerektiği ve bu yönüyle toplumsal olanın anlaşılmasına nasıl katkı sağlayabileceği konularına açıklık getirilmelidir.

Her şeyden önce otoriteyi tanımsal açıdan anlamlı ve geçerli kılan, onun toplumsal yaşamla bütünlük bir kavram olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle otorite, yalnızca bireysel-psikolojik bir olgu değildir; sahip olduğu anlama ve anlam çeşitliliğine ancak toplumsallık dâhilinde kavuşmaktadır. Otorite, iki kişinin var olduğu yerde, birinin diğerine üstünlüğü söz konusu olunca, yani eşitlik ilkesi tartışmaya açılınca bir tanım kazanmaktadır. Mendel'in de ifade ettiği gibi, otorite, toplumsallığı varsayan buyruk vermeyle, boyun eğme arasındaki ilişkinin içine yerleşmiştir.¹ Yalnızca bu durum bile otoritenin toplumsal bir olgu olarak nitelenmesini zorunlu kılmaktadır. Otorite kavramını toplumsallığı zorunlu kılan bir kavram olmaktan öteye taşıyan ve onun bu durumuyla doğrudan bağlantılı olan bir başka unsur, otoritenin gündelik sosyal yaşamdaki insan eylemlerini anlamlandırma açıklayıcı bir etkiye sahip olmasıdır. Söz konusu etki örneğin, "insan neden itaat eder? Otoriteye itaatin ne türden gerekçeleri vardır? Herhangi bir düzen arayışının ön koşulu, belli bir otoritenin benimsenmesi midir? ya da "otoriteye bağım-

¹ Mendel, G. (2005). *Sosyo-Psikanaliz Açından Otorite*, Çeviren: H. Portakal, İstanbul, Cem Yayınevi, s. 23.

lılık, insan eylemlerinin biçimini ve yönünü nasıl tayin eder?" tarzındaki sorulara verilebilecek olası cevapları ararken açığa çıkacaktır. Cevap arama yükümlülüğünün oluşmadığı koşullarda bu etkinin bir geçerliliği olmayacağına göre, yükümlülüğü üstlenmek, doğrudan bu etkiye ya da toplumsal açıklamaya odaklanmış sosyolojiye düşmektedir. Bu durumda gündelik yaşamdaki kullanımının aksine, sosyolojinin otorite kavramını kendi canlılığı ve döngüsü içinde sorgulaması ve her defasında onu yeniden tanımlaması bir zorunluluk halini almaktadır.

Gündelik yaşamda yaygın kullanımıyla otorite, *kabul edilmiş güce, güçlü olana ya da gücü elinde bulundurana atfedilmiş bir nitelik* olarak sınırlı bir anlama sahiptir. Diğer bir deyişle, dilin kullanıcıları otorite kavramını, güçle ya da güce sahip olmakla eşitlemiş görünmektedir. Otoritenin güç kavramıyla eşitlenmesi, onun toplumsal alanda kullanımı açısından önemli sorunlar yaratmasa da, bu türden sınırlayıcı bir tanım, kavram analizi yükümlülüğünün oluştuğu sosyolojik çözümleme bağlamında oldukça eksik ve hatta geçersiz bir tanım olarak kalmaktadır. Çünkü sosyolojik açıdan bakıldığında, *ilk*in, otorite ile güç arasında hem anlam farklılıkları vardır, hem de her iki kavramın birbirini karşılamasını zorlaştıracak önemli örnekler mevcuttur. Sosyolojik analize konu olacak otorite kavramı, sınırlı bir tanımla yetinmenin ötesinde, kendisini tanımlayan diğer bütün unsurları ve örnekleri kapsamlıdır. *İkinci* olarak otorite kavramı, yaygın kullanımıyla benimsendiği gibi, yalnızca belirli bir durumu ya da kişiyi tanımlayıcı bir kavram değildir. Aksine, başta da ifade edildiği gibi, toplumsal alana nüfuz etmiş ve toplumsal alandaki pek çok durumu tanımlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla otoriteye sosyolojik açıdan bakmak, aynı zamanda onun toplumsallığını betimleyen süreçleri de hesaba katmak demektir. Nitekim otorite konusunda en doyurucu metinlerden birinin yazarı olan Richard Sennett "sadakat, otorite ve kardeşlik bağları olmaksızın, bir bütün olarak hiçbir toplum ve bu toplumun hiçbir kurumu uzun süre işlevselliğini koruyamazdı"² diye yazmaktadır. Otorite her yerdedir, toplum otoritenin hiyerarşik bağlarla birbirine bağlandığı bir etkileşimler alanıdır. Dolayısıyla otoriteyi anlamak demek, anne/baba-çocuk ilişkilerinden, oy verme davranışındaki değişkenleri kavramaya, öğretmen-öğrenci ya da işçi-patron ilişkisinin sonuçlarından, koşulsuz itaate koşullanmış bireylerin eylemlerini betimlemeye varıncaya değin pek çok konuyu temellendirmek demektir. Ne var ki, otoriteye ilişkin yorumlarda onun bu çok yönlü tanımlayıcı olma niteliği genellikle ihmal edilmiştir. Bunun en belirgin nedeni, otoritenin geniş oranda politika ve iktidar alanlarıyla sınırlı bir kavram olarak düşünülmesidir.³ Hatta çoğu zaman otorite ve iktidar kavramları eş anlamlı kavramlar olarak görülmüştür. Fakat ne iktidar ve otorite kavramları eş anlamlıdır, ne de otorite yalnızca politik alanla sınırlı bir kavramdır. Otorite politikayla ve iktidarla ilişkilidir. Ancak bun-

² Sennett, R. (2005). *Otorite*, Çeviren: K. Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.11.

³ Arendt, H. (2012). *Geçmiş ve Gelecek Arasında*, Çeviren: B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, s.129.

larla sınırlı değildir. İktidar ve otoritenin birbiriyle ilişkili, fakat birbirinden farklı kavramlar olduğunun en açık göstergesi, otoritenin varlığının iktidar koşulunu zorunlu kılmamasıdır. Bu anlamda, otoritenin iktidarı tanımlayıcı niteliklerden yalnızca biri olduğunun farkına varılmalıdır. *Otorite, iktidarın en belirgin kaynaklarından biridir. Ne var ki, iktidarın kendisi değildir.* İktidar için kimi zaman dile getirilen, “iktidar otoritesini kullanma konusunda zafiyet içerisinde” şeklindeki eleştirel ifade, bu ayrımı netleştiren güzel bir örnektir. Yine “otorite her yerdedir” derken, otoritenin tüm toplumsal alanı kuşatan ve her sosyal ilişkide varlığını hissettiren bir kavram olduğu, dolayısıyla yalnızca politik alanla sınırlandırılmayacağı kastedilmektedir. Öte yandan, örneğin, annenin çocuğu üzerindeki otoritesi veyahut öğretmenin öğrencisi üzerindeki otoritesi ile devletin ya da iktidarın, temsil ettiği kitle üzerindeki otoritesi de –kabul ettirme gücüne ya da yetkisine sahip olma gibi ortak noktalarda buluşsalar da– aynı şeyler değildir. Çünkü her bir otoritenin kaynağı ve dayandığı meşruiyet zemini farklıdır. Ancak, toplumsal ilişkilerin çeşitliliği açısından kaynağının ve meşruiyet zemininin farklı olabilmesi, bizi otoritenin toplumsal alandaki anlamını betimleyecek ortak noktaların bulunmadığı sonucuna da götürmemelidir. Şimdi kavrama ilişkin sosyolojik çıkarımlar yapmayı olanaklı kılacak ortak noktaları belirlemeye çalışabiliriz.

Otoritenin Sosyolojik Anlamları: Otoriteye İtaat ya da Otorite Bağımlılığı

Otorite kavramını analiz etmeye çalışan Lukes, otoritenin anlamını kavramak için bazı sorulardan yola çıkmak gerektiğini dile getirmektedir.⁴ Söz konusu soruların en çarpıcıları, otoritenin kapsamını ve niteliğini ortaya koymaya odaklanmış olanlardır. Örneğin, otorite rızaya ya da uzlaşmaya mı dayanmaktadır? Otorite, zorlayıcı olmak zorunda mıdır? Nedensel bir ilişkiye mi, yoksa içsel bir ilişkiye mi gönderme yapmaktadır? Otoriteye itaat aklın kullanılmasıyla bağlantılı mıdır? Otorite özgürlüğü ve özerkliği inkâr etmek anlamına mı gelmektedir, yoksa bazen bunların bir ön şartı mıdır? Lukes’in otoriteye ilişkin olarak sorduğu bu sorular bile, aslında otoritenin tüm çeşitliliği içinde belirli ortak noktaların bulunduğu yargısını güçlendirmektedir. Bir çıkış yolu bulmak için, “otorite rızaya ya da uzlaşmaya mı dayanmaktadır?” sorusunu, “otorite zorlayıcı olmak zorunda mıdır?” sorusuyla birlikte düşünerek inceleyebiliriz.

Toplumsal alandaki buyruk verme ile boyun eğme ilişkisinin içine yerleşmiş olan otoritenin, ilk planda en azından boyun eğen için uzlaşmaz bir durumu betimlediği düşünülebilir. Nitekim boyun eğme davranışı, en azından boyun eğen için buyruk verenin üstünlüğünün doğrudan kabulü ve hüküm altına girilmesinin

⁴ Lukes, S. (2006). “İktidar ve Otorite”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-II* (iç.), Editör: T. Bottomore ve R. Nispet, Çeviren: M. Tuncay ve A. Uğur, İstanbul: Kırmızı Yayınları, s. 886.

dolaysız biçimdir. Bu yönüyle boyun eğme davranışı, eşitlik ilkesini daha en başından bozduğu gibi, özgür olma bilincini ya da halini de ortadan kaldırdığından, otorite kavramına negatif bir anlam yüklemektedir. Otoritenin belli iktidar veya şiddet biçimleriyle karıştırıldığı iddiasının gerisinde de aslında kastedilen bu anlam gizlidir. Ancak buradaki boyun eğme davranışının nedeninin belli bir zorlamaya dayanmadığı, buyruk vermenin ve boyun eğmenin aslında zor kullanmayla değil de, karşılıklı uzlaşmayla geliştiği belli koşullar söz konusu olunca, durum farklılaşmaktadır. Buradaki asıl soru, otoritenin her durumda güç kullanılmasını gerektirip gerektirmediğidir.

Otorite kavramının en açık tanımlardan birini yapmış olan Hannah Arendt, otoritenin dışardan zorlayıcı araçlar kullanılmasını men eden, güç ya da şiddet kullanımıyla bağıntısız bir kavram olduğunu ileri sürmektedir.⁵ Hatta ona göre zorlama ya da şiddetin geçerli olduğu yerde, otorite de iflas etmiş demektir. Ayrıca otorite, eşitliği benimsemiş ve bir temellendirme süreci içinde işleyen iknaya da benzetilmemelidir. İkna girişimlerinin başladığı yerde, otorite askıya alınmıştır. Çünkü buyuran ile boyun eğen arasındaki otorite ilişkisi, ne ortak bir akla ne de buyuranın gücüne dayanmaktadır. Onların müştereken sahip oldukları şey sadece, her iki tarafa da haklı ve meşru görülen, her iki tarafa da önceden belirlenmiş sabit konular biçim hiyerarşinin kendisidir. Dolayısıyla Arendt açısından otoritenin en önemli belirtisi, baskıya ya da iknaya gereksinim duyulmaksızın itaat edilmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmeleridir. Arendt'ın vurgusu, otoritenin güç kullanımını gerektirmemesi üzerinedir. Otorite aksine, gücün zorunlu olmaması koşulunu içermektedir. Güç kullanımı veyahut zorbalık otoriteye saygıyı azaltan, onu anlamından uzaklaştıran en önemli ilkedir. Bu anlamda örneğin bir baba çocuğunu dövdüğünde ya da onunla tartışmaya başladığında otoritesini yitirmekle karşı karşıyadır. Çünkü baba kendisini otorite olarak gören çocuğuna bir tiran gibi ya da kendi eşitiymiş gibi davranmaktadır. O halde otoriteyi korumanın yolu, otorite olarak görülen kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmaktır. "Otoritenin en büyük düşmanı, onu zayıflatmanın en kesin yolu, kahrkadır."⁶

Arendt'ın vurgusunda öne çıktığı gibi, otoritenin tanımlanmasında gücün kullanımı değil, saygı ve uzlaşma temelli meşruiyet esastır. Bu açıdan otorite, buyruk verme hakkının meşrulaşmış biçimidir. Meşruiyetle ilişkilendirilmiş otorite tanımı, aslında daha önceleri Max Weber tarafından ısrarla üzerinde durulan bir tanımdır. Weber, otoriteye itaatin, gerçekte oldukça güçlü korku ve umut duyguları tarafından belirlendiğini iddia etmiştir. Weber'e göre, doğa-üstü güçlerin ya da iktidar sahiplerinin öç alacağı korkusu, bu dünyada ya da öbür dünyada ödüllendirilme umudu ve her türlü çıkar duygusu otoriteye itaati anlamlı kılan dayanak-

⁵ Arendt, a.g.e.s.129.

⁶ Arendt, H. (2003). *Şiddet Üzerine*, Çeviren: B. Paker, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 58.

lardır.⁷ Ona göre otorite, başkaları üzerinde güç kullanmanın ve etkide bulunmanın her türlü biçimini karşılayan bir kavram değildir. Weber açısından otorite ilişkisinde tanımlayıcı ortak ölçüt, gönüllü uyma davranışıdır. Otorite, boyun eğen ve buyruk veren arasında karşılıklı çıkarları işlevsel hale getiren ve bu yönüyle taraflar arasında gönüllü uyumu devreye sokan bir durumu tanımlamaktadır. O halde söz konusu durum için geçerli ayırım, meşruiyet kavramıyla yapılmalıdır. Yani, otorite ilişkisinin zeminini oluşturan ilişkinin meşru bir temele yaslanması zorunludur.⁸ Bu noktada Weber'in yaklaşımının en belirgin özelliği, onun otoriteyi meşrulukla özdeşleştirmesidir. Çünkü insanlar, yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri kişileri otorite olarak görüp, onlara itaat etmeyeceklerdir.⁹ Weber açısından bunun anlamı, otoritenin ancak meşruiyet zemininde ve gönüllük esasına dayandığında anlamlı bir tanıma ulaşacağıdır. Eğer insanlar itaat etmeyi gönüllü olarak benimsiyorsa, bu durum, aslında onların otorite olarak gördükleri itaat unsurunun meşruluğunu kabul etmeleriyle ilgilidir. Gücün meşruiyet kazanması, itaati gönüllük esasına bağlı bir yaptırım dayanağı haline getirmektedir.

Otoriteyi meşruiyet ölçüsünden hareketle tanımlayan Weber, otoritenin üç saf biçiminden bahsetmektedir. Bunlar *yasal*, *geleneksel* ve *karizmatik* otoritelerdir. Otoritenin üç saf türü, bir yandan egemenliğin kaynağını oluştururken, diğer yandan buyruk veren ile boyun eğen arasındaki otorite ilişkisinin niteliğini belirlemektedir. *Yasal otorite* durumunda uyulması gereken şey, yasalarla belirlenmiş ve kişisel olmayan nitelikte bir düzendir. Bu otorite, kendi sınırları içinde yasalara dayanan meşruiyet nedeniyle yine bu yasalara tabi olan bireyler için geçerlidir. Otorite gücünü, yasaların sağladığı meşruiyetten almaktadır. *Geleneksel otorite* bağlamında uyulması gereken kuralların meşruiyet zeminini, geleneklerle kutsal kılınmış güçler oluşturmaktadır. Geleneğe tabi olan kişi, geleneksel otoriteyi benimsemiş, dolayısıyla itaat yükümlülüğünü resmi yollarla değil, geleneksel kabullerle tanımlamış kişidir. *Karizmatik otorite* durumunda ise, kendisine uyulan kişi vahyi, kahramanlığı ya da örnek nitelikleri nedeniyle karizmatik lider olarak tanımlanan kişidir. Bu türden otorite, bireyin sözü edilen karizmaya inancı ile sınırlıdır.¹⁰

Weber böylelikle, otoriteye ve onun meşruiyet zeminlerine ilişkin üç aşamalı bir model sunmaktadır. Ancak Weber'in pek çok bakımdan otorite kavramlaştırmasında temel olan bu üçlü ayırımı, onun teorisinin bazı açılardan eleştirilmesinin de önünü açmıştır. Söz konusu eleştirilerin en başında, onun tanımladığı üç saf otorite biçiminin birbirinden ne kadar ayrıştırılabileceği sorusu gelmektedir. Özellikle yasal

⁷ Weber, M. (1985). *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren: T. Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, s. 81.

⁸ Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çeviren: Ö. Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları; Weber, M. (2012). *Bürokrasi ve Otorite*, Çeviren: H.B. Akın, Ankara: Adres Yayınları.

⁹ Sennett, a.e.s.28.

¹⁰ Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, s. 54.

otoritenin meşruiyetinin koşulsuz benimsenmesi ya da ona gönüllü uyulması savı, örneğin, Yahudilerin yok edilmesine dair Nazi yasası ya da on iki yaşındaki çocukların öldürülebileceğine dair Stalin yasasında¹¹ olduğu gibi, geçerliliğini yitirebilmektedir. Bu durumda, otoritenin geçerliliğini belirleyen ve onu gereksinim haline getiren ana unsur, Weber'in iddia ettiği şekliyle, otoritenin meşruiyetini yasadan alması değil, özellikle Frankfurt Okulu teorisyenlerinin de dile getirdiği biçimiyle, tarihsel ve kültürel koşullardan almasıdır. Otoriteyi akli ya da meşru kılan da, onu akli olmaktan çıkararak kavrama anlamını yükleyen tarihsel ve kültürel koşullardır. Daha açık gerekçeler sunan bu türden bir yaklaşım, otoritenin tanımında yer alan meşruiyet koşulunu yok saymamakla birlikte, meşruiyetin kaynaklarını ve biçimlerini de daha anlaşılır kılmaktadır. Sonuçta otorite, meşruluğu kabul edilmiş, baskı ve ikna ya gereksinim duymayan bir güce gönüllü uymaya karşılık gelmektedir ki, burada söz konusu gücün kaynağını nereden aldığı ve ne şekilde varlık gösterdiği konusu önem kazanmaktadır. Sosyolojik düşüncenin otoriteyi anlamlandırma çabasının gerisinde de bu konuya açıklama getirme amacı bulunmaktadır.

Sosyolojik bağlam, otoritenin hem buyuran hem de boyun eğen açısından gerekçelerini tarihsel ve kültürel şartlar dâhilinde değerlendirmeyi gerektirmektedir. Çünkü otoriteyi kabul etme ya da otoriteyi uygulamanın koşullarını değerlendirmek, otoritenin dayandığı tarihsel ve toplumsal koşulları göz ardı ederek yapılabilecek bir şey değildir. Bu çerçeveden bakınca, tanımsal anlamda ortak paydaların belirlenmesi yanında, otoritenin tarihsel ve kültürel zeminlerinin, otorite biçimlerini akli kılan ya da akıl dışı kategorisine taşıyan dayanakların belirlenmesi daha anlamlı olacaktır. Dolayısıyla burada öncelikle, "toplumsal ilişkiler düzleminde otoriteye ihtiyaç var mıdır?" sorusu cevaplanmalıdır. Otoriteye ihtiyaç varsa, bunun sosyolojik anlamları nasıl temellendirilebilir? Aslında bu sorulara verilecek olası cevaplar, aynı zamanda daha önce dile getirdiğimiz, otoritenin akla uygun olup olmadığı ile otorite bağımlılığının nedenlerinin ne olduğu sorularını da açıklığa kavuşturacaktır. Daha sonra otoritenin dayandığı zeminleri ya da onu meşru kılan nitelikleri belirleyen tarihsel ve kültürel koşulların etkisini inceleyebiliriz.

Sosyolojik teori içinde pek çok yorumcu, otoritenin toplumsal alanı tanımlayan ana figürlerden biri olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin gerisindeki temel neden, boyun eğme ve buyruk verme ilişkisini içeren otoritenin, birlikte yaşama zorunluluğunu örgütleyebilmenin bir gereği olarak görülmesidir. Zira toplum kalabalık insan gruplarının bir arada yaşadığı basit bir yapı değildir. Aksine toplum, olanca karmaşıklığı ile bir aradılığı mümkün kılan, hatta bunu sürekli hale getiren, üyelerinin yapıp ettiklerine düzen veren, kültürel, ekonomik ve politik etkileşimlere zemin oluşturan son derece girift bir yapıdır. Dolayısıyla bu karmaşık toplumsal örgütlenmenin işleyişi, her durumda hiyerarşik bir yapılanmaya bağlıdır.

¹¹ Mendel, G. (2005). *Bir Otorite Tarihi*, Çeviren: I. Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınevi, s. 40.

Toplumsallığın koşulu insanların bir arada yaşaması ise, bir arada yaşamanın koşulu bir aradalığı olanaklı hale getiren diğerine gönüllü uyuma bağlıdır. Örneğin, çocuğun yetişkinliğe ulaşana kadar anne-babasının otoritesine, yetişkinin işini yürütebilmesi adına daha yetkin olanın otoritesine, hak talebinde bulunanın adaletin sağlanması için yargıcın otoritesine ihtiyacı vardır. Bütün otoritelerin sınırlarını belirlemek ve toplumsal düzeni sağlamak için, devletin, yani iktidarın otoritesine ihtiyaç vardır. Kısacası otorite bir gereksinimdir. Toplumsal alanda yaşamanın koşulu, toplumsal örgütlenmeyi temsil eden otoriteyi benimsemekten geçmektedir. İnsanın güven, düzen ve istikrar talebi, toplumsal alanda otoriteyi meşrulaştırmanın en önemli talepleridir. Erich Fromm'un da ifade ettiği gibi, insanın itaate bu kadar yatkın, itaatsizlik etmesinin ise bir o kadar zor olmasının sebebi, devletle, inanç alanıyla ve kamuoyuyla uygun adım gittiği sürece kendini güvende ve koruma altında hissetmesidir.¹²

“Aslına bakarsanız hangi güce ayak uydurduğum pek de fark etmez. Bu güç, her zaman şu veya bu şekilde kuvvet kullanan ve asılsız biçimde her şeye gücü yetme iddiasında olan bir kurum veya insanlardır. İtaatim, beni kulluk ettiğim gücün bir parçası haline getirir, böylece kendimi daha güçlü hissedirim. Hiç hata yapmam, çünkü benim kararlarımı o verir, yalnız kalamam, çünkü beni hep izler; günah işleyemem, çünkü bunu yapmama hiç izin vermez ve günah işlemiş olsam bile, bunun cezası sadece o güce geri dönmekten ibarettir. İtaatsizlik etmek için bir kimse yalnız kalabilecek, hata yapabilecek ve günah işleyebilecek cesarete sahip olmalıdır. Fakat yalnızca cesaret yetmez. Cesaretin ölçüsü, kişinin gelişmişliğine bağlıdır. Bir kişi ana kucağından ve baba buyruklarından kendini sıyrabilmiş ve tam olarak gelişmiş bir birey olarak ortaya çıkmış ve kendisi için duyma ve düşünme yeteneğini kazanmışsa, ancak böyle bir durumda kendisinden daha kudretli olan birine “hayır” diyebilir, itaatsizlik edebilir. Bir kimse güç sahiplerine “hayır” demeyi öğrenip, onlara itaatsizlik ederek de özgür olabilir. Ancak yalnızca itaat etmeme yeteneği özgürlüğün tek şartı değildir; çünkü özgür olmak da itaat etmemenin şartıdır. Eğer ben özgür olmaktan korkmaktaysam, “hayır” deme cesaretini gösteremem. Gerçekten de, özgürlük ve itaat etmeme yetenekleri birbirinden ayrılamaz. Bundan dolayı da, özgürlüğü öven ancak itaatsizliği reddeden hiçbir toplumsal, siyasal ve dinsel sistem gerçeği dile getiremez.”¹³

Toplumsal alanda otorite temel bir gereksinimdir. Örneğin çocuklar, kendilerine yol gösterecek ve güven verecek bir otoriteye gerek duymaktadırlar. Yetişkinler açısından, otorite olmak kendilerini bütünleyen temel bir öğedir; onlar için otorite, diğerlerine gösterdikleri ilginin bir ifadesidir.¹⁴ Otoriteye uyum, sürekli

¹² Fromm, E. (1996). *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, Çeviren: F. Emir, K. H. Ökten, İstanbul: Arın Yayinevi, s. 39.

¹³ A.g.e. s. 40-41.

¹⁴ Sennett, a.e.s.23.

boyun eğme yükümlülüğünde olmak ya da kendi varlığını yok saymak değil, aksine önce kendi varlığını güvence altına almak ve güçlü olmak için başvurulabilecek akılcı bir yoldur. Bu bağlamda otoritesiz örgütlenmeden söz edilemeyeceğini dile getiren Engels, otorite yoksunluğunu, açık denizlerde bir geminin kaptansız kalmasına benzetmektedir. Nitekim buradaki herhangi bir tehlike anında, gemideki herkesin yaşamı, yine herkesin kaptanın iradesine anında ve kayıtsız şartsız uymalarına bağlıdır.¹⁵ Dolayısıyla otoriteyi yok saymak demek, toplumsallığı ya da toplumsal ilişkiler alanının gerçekliğini inkâr etmek anlamına gelmektedir. Otoriteye uyma ya da otorite olma durumunun toplumsal alanda geçerli hale gelen akılcı boyutunu işte bu anlayış oluşturmaktadır.

Fakat toplumsal yaşamda otoritenin gerekli olduğu düşüncesi her türlü güç biçimini kapsamamaktadır. Otorite bu bağlamda, akla uygun olduğu ölçüde işlevsel olacaktır. Akla uygun olmayan otorite, buyruk veren lehine tek yönlü bir çıkara hizmet edeceğinden, zorbalığı getirecektir ki, bu, otoritenin gönüllü uyuma dayanan tanımını zora sokacaktır. Üstelik toplumsallık en azından modern çağda akla aykırı otoriteyi –tıpkı yetkin olmayan kişinin kaptanlık görevini üstlenmesinde olduğu gibi– meşru otorite olarak tanımlamamıza olanak vermeyecektir. Bu anlamda akla uygun otoriteye bir örnek, öğrenciyle öğretmen ilişkisinde; akla aykırı otoriteye örnek ise, köleyle efendisinin ilişkisinde bulunabilir. Her iki ilişki de, buyruk veren kişinin otoritesinin kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Oysa etki ve sonuç akışına bakıldığında, bunların tamamen farklı yapılarda oldukları anlaşılmaktadır. İdeal durumda, öğretmenle öğrencinin ilgilendikleri şeyler, yani çıkarları ayrı doğrultuda bulunmaktadır. Öğretmen eğer öğrencisini ilerletmekte başarılı olursa tatmin olmaktadır; başaramamışsa, başarısızlık kendisine ve öğrencisine aittir. Oysa köle-efendi ilişkisinin niteliği farklıdır. Efendi, köleyi kullanabildiği kadar kullanmak istemektedir. Ondandır ki kadar çok yararlanabilirse, o kadar tatmin olmaktadır. Bu ilişkide köle asgarî bir mutluluğu elde edebilmek için çırpınmaktadır. Köleyle efendisinin çıkarları zıttır, çünkü biri için nimet olan, diğeri için talihsizliktir. Efendinin köleye üstünlüğünün, ikisi için ayrı anlamları bulunmaktadır. Efendiye göre, otoritesi altındaki kişiyi belirlemek için gereken şart üstünlük ilişkisi iken, köleye göre bu üstünlük ilişkisi onun sömürülmesini doğuran koşuldur. Oysa akılcı otorite akla uygundur. Çünkü ister bir öğretmenin elinde olsun, ister acil bir durumda emirler yağdıran bir gemi kaptanının elinde, otorite, akıl adına iş görmektedir. Akıl da evrensel olduğuna göre, boyun eğmeden bunu kabul etmek mümkün olabilir. Akla aykırı otorite ise, ya telkinde bulunmak ya da zor kullanmak durumundadır. Karşı koyma fırsatı olan hiç kimse, kendisinin sömürülmesine seyirci kalamayacağına göre, otoriteye uyum hiçbir zaman akılcı bir karakter taşımayacaktır.¹⁶

¹⁵ Engels, F. (1977). "Otorite Üzerine", *Seçme Yapıtlar II* (iç.), K. Marx ve F. Engels, Çevirenler: A. Kardam, S. Belli, A. Bilgi, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, s. 450..

¹⁶ Fromm, a.g.e.s. 39.

Otoritenin akla uygunluğu, onun meşruiyetini ve zora dayalı olmayan boyun eğme edimini insan için geçerli bir edime dönüştürmektedir. Çünkü insanı tanımlayan en önemli unsur, onun akıllı bir varlık olmasıdır. Dolayısıyla otoriteye itaat ya da otorite bağımlılığı akli anlamda geçerli oldukça meşruiyet kazanmaktadır. Zira otorite, “uzlaşma yapılmaksızın eyleme geçme olasılığıdır.”¹⁷ Uzlaşmaya gerek duyulmaz, çünkü otoriteyi geçerli ve meşru kılan zaten otoriteye uyumu sağlayan uzlaşının kendisidir. Uzlaşının kaynağında akılcı temelde inşa edilmiş bir kabulleniş vardır. O nedenle otorite bir zorlamaya ya da şiddete gerek duymaz. Zorlama ve şiddet işin içine girdiğinde, otorite hem akılcı olmaktan uzaklaşacaktır hem de uzlaşma ortadan kalkacaktır: Otorite, artık otorite olmaktan çıkacaktır.

“Otoriteyi kabul etmek, tam anlamıyla, insanın yapması veya inanması istenen şeyi incelemekten sakınması demektir. Gerçeklerin tartılmasına göre değil, insanın kendi kavradığı şekliyle gerekçelerini bir yana koymasını mutlaka gerektiren ikinci elden bir gerekçeye göre davranması ve inanması demektir. Aynı şekilde otorite uygulamak, tam anlamıyla, neden göstermek zorunda olmamak, itaat görmek ve inanılmak hakkına sahip olduğu için itaat görmek ve inanılmak demektir.”¹⁸

Otoritenin uzlaşmayı içeren boyutu, onun akılcılığını koşullarken, aynı zamanda özgürlük ve eşitlik gibi kavramları da kendisine bağlamaktadır. Mademki otorite toplumsal yaşam için gereklidir, o halde toplumsal yaşamda birinin diğerine üstün olmasından kaynaklanan hükmetme yetkisinin içeriği ya da eylemleri sınırlandıran bağımlı olma durumunun anlamı tartışılmalıdır. Çünkü bunlardan birincisi insanlar arasındaki eşitsizlik durumuna karşılık gelirken; ikincisi, özgür olma durumunu tanımlamaktadır ve her ikisi de, otoriteye uyum ya da itaat söz konusu olduğu sürece ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, otoriteye uyum, eşitliği ve özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Elbette bu yorum, tıpkı otorite kavramında olduğu gibi, eşitliğin ve özgürlüğün nasıl ve hangi açılardan tanımlandığına bağlıdır. İnsanlar eşit midir? Eşitlik toplumsal yaşamın örgütlenmesi bağlamında düşünüldüğünde ne kadar mümkündür? Ya da insanın hem otoriteye zorunlu olduğu için itaat etmesi hem de itaat ettiğiyle eşit olmayı beklemesi ne anlama gelmektedir? Aynı sorular, insanın özgür olma durumuyla ilgili olarak da sorulabilir. Fakat özgürlükle ilgili en önemli soru, “diğerinin varlığını ya da otorite bağlamında diğerinin hükmünü zorunlu kılan toplumsal alan, insanın özgür olmasına olanak vermekte midir?” sorusudur. Özgürlük ve eşitlik üzerine şimdiye kadar söylenen pek çok söz, esasen hem eşitliğin hem de özgürlüğün toplumsal alandaki otorite kaynaklarının niteliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu dile getirmektedir. Bu çerçevede sözgelimi Hobbes, özgürlüğün insanın eylemlerinin zorunluluğu ölçüsünde tanımlanabileceğini iddia ederken, Rousseau, özgürlüğün aslında insanın toplumsal yaşama girmesiyle son bulduğunu söylemektedir.

¹⁷ Kojeve, A. (2004). *Otorite Kavramı*, Çeviren: M. Erşen, İstanbul: Bağlam Yayınevi, s.15.

¹⁸ Lukes, “İktidar ve Otorite”, s. 895.

Hobbes'a göre, özgürlük ve zorunluluk arasında bir tutarlılık söz konusudur. Bu tutarlılık *Leviathan*'da, "... su, kanaldan aşağıya doğru akma özgürlüğüne değil, aynı zamanda zorunluluğuna da sahiptir"¹⁹ şeklindeki bir benzetmeden yola çıkılarak anlatılmaktadır. Hobbes'a göre, insanlar da tıpkı suyun hareketinde olduğu gibi, isteyerek yaptıkları her eylemde kendi iradeleri söz konusu olduğundan eylemleri özgürlüğe dayanmaktadır. Ancak insanın her arzusu, her eğilimi bir nedenden kaynaklanmaktadır. Nedenin kendisi de bir nedene dayandığından eylem iradeye bağlı olsa da, sonuçta bir zorunluluk halini almaktadır. Hobbes'a göre, bu nedenlerin birbiriyle bağıntısını görebilen herkes, insanın özgürlüğünü tanımlayan bütün iradi eylemlerinin aslında bir zorunluluğa dayandığını da görebilecektir. Yine, Rousseau'nun *Toplum Anlaşması* metni, "insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır, ama böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir"²⁰ şeklindeki bir ifadeyle başlamaktadır. Rousseau aslında, özgür doğan insanın nasıl olup da her yerde zincire vurulduğunu ve daha önemlisi bunu meşrulaştıran şeyin ne olduğunu bulmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla otoriteden mutlak olarak kötü ve özgürlükten de mutlak olarak iyi bir şey diye söz etmek pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü otorite ve özgürlük, kapsamaları toplumsal gelişmenin çeşitli evreleriyle birlikte değişen görelî şeylerdir.²¹ Bunun diğer anlamı, eşitliğin ve özgürlüğün sınırlarını belirleyen asıl unsurun, insanların bağımlılıklarını ve boyun eğme koşullarını meşrulaştıran ve tarihsel kültürel koşullarla belirlenen otorite kaynakları olduğudur. O halde, otorite bir gereksinim olarak görüldükçe, özgürlük ve eşitlik kendi anlamından uzaklaşacağından, insanın özgürleşmesi ve diğeri karşısında eşitlenmesi olasılığı, otoritenin başka kaynaklara değil de, akla dayanmasıyla mümkün olacaktır. "Otorite özgürlüğü ve özerkliği inkâr etmek anlamına mı gelmektedir, yoksa bazen bunların bir ön şartı mıdır?" sorusu böylece cevabını bulmaktadır.

Bu çerçeveden bakınca, insanlığın, dolayısıyla toplumsallığın gelişim tarihi, otorite kaynaklarının keyfi ya da kutsal olandan akli olana evrilmesinin, yani tâbi olan edilgin bireyden özgür olan öznenin yaratılmasının tarihidir. Ancak bu noktada otoritenin ya da Foucault'un ifadesiyle bilgi ve iktidar yapılarının, akli, dolayısıyla özneyi manipüle etmesindeki etkisi gündeme gelmektedir. Yani akılcı olan otorite, bireyi ne kadar özgür kılacaktır? Toplumsal yaşamın dayattığı otoritenin zorunluluğu koşulu, bu sorunun cevabını salt özgürlük temelinde değil, daha çok hak ve yetkilere sahip olan birey olma temelinde aramaktadır. Zira bireyin eylemlerinin gerisinde keyfiliğe dayanan geleneksel güçler, kutsal ya da mistik nitelik taşıyan ve sorgulamayı kabul etmeyen dinsel olana dayanmış güçler olduğu sürece zaten özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Oysa bireyin eylemlerini akla

¹⁹ Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, Çeviren: S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 155-156.

²⁰ Rousseau, J. J. (1992). *Toplum Anlaşması*, Çeviren: V. Günyol, İstanbul, MEB Yayınları, s. 2.

²¹ Engels, "Otorite Üzerine", s. 451.

dayandırması, öncelikle hak ve yetki talebini kendiliğinden bir süreç olarak getirecektir. Dolayısıyla öncelikli olan, salt özgürlük arayışı değil, düzene odaklanmış bir toplum tasarımı için, otoriteyi akılcı otorite haline getirecek düzenlemelere yönelmektir. Bu anlayış özellikle Hobbes, Rousseau ve Locke gibi doğal durum tanımlayıcılarının ortaya koyduğu sözleşme teorilerinde, daha sonra ise sosyolojinin klasik geleneklerinde belirleyici olmuş bir anlayıştır.

Hobbes, Rousseau ve Locke gibi düşünürler sözleşme teorilerini oluştururken otoriteyi, din dışı bir kaynağa özellikle akılcılığa bağlamaya çalışmışlardır. Bu anlamda sözleşme teorilerinin 17. ve 18. yüzyıllarda oluşturulması rastlantısal değildir. Söz konusu dönem, geleneksel otorite biçimleriyle, skolastik düzenle, kilise otoritesiyle ve feodal politik örgütlenmeyle mücadeleyi içeren Aydınlanma dönemidir. Aydınlanma dönemi, akli edilgin kılan her türden otoriteyi, özellikle de kiliseyle somutlaşmış dinsel otoriteyi reddeden bir anlayışı temel almıştır. Dolayısıyla Aydınlanma dönemi düşünürlerinin, otorite tanımında akli öncelemeşi şaşırtıcı değildir. Sözleşme teorilerinin bir başka yönünü, insanlar arasındaki eşitlik durumuna ve insanın özgürlüğü konusunu öne çıkarmaları oluşturmaktadır. Toplum halinde yaşamının zorunluluğundan doğan uzlaşmış akli otorite, özgürlüğü ve eşitliği geri plana iten, geleneksel otorite biçimlerinden farklı olarak, hak ve özgürlükleri güvence altına almalıdır. Böylece sözleşme teorileri bir bakıma toplumsallığın koşulu olan otoritenin, insanın özgürlüğünü sınırlaması ve diğeri karşısında eşit olmaması durumunu aşmaya çalışmışlardır. Sözgelimi Hobbes, insanların daha başından, yani doğal durumda birbirlerine benzer ve eşit olduğunu iddia etmiş, sözleşmeyle inşa edilen yeni otoriteye boyun eğme şartını da yasaya bağlamıştır.

Hobbes'un amacı, doğası gereği bencil olan ve diğerrinin varlığını kabul edemeyen, fakat korunmak, yaşamını devam ettirmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yine diğerrinin varlığına, yani toplumsallığa ihtiyaç duyan insanı düşüğü çelişkiden kurtarmaktır. Ona göre bütün insanlar doğuştan eşittirler. Ancak doğal durumda bu eşitlik, birinin elde etmek istediğini diğerrinin de istemesinin ya da insanın her istediğini kendi hakkı olarak görmesinin yolunu açmaktadır. Çünkü insanın en belirgin özelliği, öncelikle kendi istek ve arzularını doyurmaya çalışması, başkasını düşünmemesidir. İnsan bencil bir varlıktır. Bu durum insanlar arasında sürekli bir rekabeti, güvensizliği ve savaşı doğuracaktır. İnsan kendi çıkarları için diğerrini zor kullanma yoluyla hükmü altına almaya çalışacaktır. Hobbes'un "insan insanın kurdudur" tanımı buradan gelmektedir. Ne var ki sürekli çatışma ve savaş hali, insanı korku içinde yaşayan, mutsuz, istediklerini elde edemeyen bir varlığa dönüştürecektir ve daha önemlisi yaşamını sürdürmesi güçleşecektir. Hobbes'a göre, diğerrinin varlığını kabul etmeyen bencil insanın en temel güdüsü varlığını korumaktır. İnsan ayrıca akıllı bir varlıktır. Bundan ötürü, insanlar hayatta kalabilmek adına akıllarını kullanarak diğerrileriyle uzlaşmaya yönelmiş ve bu uzlaşmayı bir sözleşme yaparak temellendirmişlerdir. İnsanlar sözleşmeyle birlikte doğal durumdan toplum durumuna geçmişlerdir. Sözleşme gereği toplum halinde yaşamak, diğerrine verilen tavizle bir-

likte, bir barış ve düzen ortamını getirecektir. Ancak sözleşmenin bozulmaması için, tarafları bu sözleşme karşısında bağlayıcı kılacak bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu otorite, iktidarın, yani devletin otoritesidir. Böylece devlet, otoritesini dinden değil, toplumsal uzlaşmadan ve onu oluşturan akıldan almaktadır. Diğer bir deyişle, otorite meşruiyetini yasadan almalıdır. Yasa zaten toplumsal sözleşmenin, yani ortak çıkarların tanımlayıcısıdır.²²

Hobbes'unkinden farklı olsa da, Rousseau'nun sözleşme teorisi de aslında, toplum halinde yaşamının getirdiği eşit olmama ve özgürlük yitimi durumunun meşru otorite aracılığıyla nasıl makul düzeye getirilebileceği konusunu işlemektedir. Rousseau'nun Toplum Anlaşması metninde, tümüyle toplumsal yaşamla birlikte özgürlüğü elinden alınmış insanı yeniden özgürleştirebilmenin koşullarını arama çabasındadır. Rousseau'ya göre, doğal durumda özgür ve eşit olan insan, doğası gereği iyi ve ahlaklıdır. İnsanı kötüleştiren toplumsal yaşamdır. Toplumsal yaşam mülkiyet olgusunu ortaya çıkarmış, mülkiyet özgürlük ve eşitlik durumunu bozmuştur. Toplumsal yaşama girmiş insan doyumsuzlaşmış, bireysel çıkarlarının esiri olmuş insandır. O artık doğallığını yitirmiş kültürel bir varlığa dönüşmüştür. Bir kere toplum haline geldikten sonra insanların tekrar eski doğal durumlarına dönmeleri olanaksız olduğuna göre, Rousseau'ya göre yapılması gereken, bir toplumsal sözleşmeye dayanan ve özgürlük ile eşitliği temele alan yeni bir düzen oluşturmaktır.²³ Sözleşmeyle toplum halinde yaşayan insanların çıkarları ve özgürlükleri yasa kaynaklı ortak bir otoriteyle korunacaktır. Yasa ortak akla ya da genel iradeye dayandığından, yasaya uyan herkes aslında kendisine itaat etmiş olacaktır. Bunun diğer anlamı, insanın eski doğal durumunda olduğu gibi, yine eşit ve özgür olmasıdır. Böylece "özgürlük, insanın kendi kendisine koyduğu yasadır"²⁴ tanımına ulaşılabilecektir. Rousseau'nun yorumu otoriteye uyumun meşru ölçüsünü, ortak akıl ya da ortak çıkarlara dayalı genel irade olarak belirlemiştir. Genel irade, insanın özgürlüğünün ve eşitliğinin gerçekleştiği, toplumsal olan bireyleri söz sahibi vatandaşlar haline getiren otorite kaynağıdır. Meşruiyetini ve güç kullanma hakkını halktan alan bu otoritenin tanımlanmış biçimi, demokrasidir.

Sözleşme teorisyenlerinden Locke da, tıpkı Hobbes ve Rousseau gibi, doğal durumdan medeni duruma geçişin akli ve insani temellerini ortaya koyma ve insanın yitirdiği özgürlüğü yeniden elde etme yollarını belirleme çabasına girmiştir. Locke teorisıyla, demokrasiyi, özellikle de liberal demokrasiyi tanımlama konusunda diğer iki düşünürden de öndedir. Bunun nedeni Locke'un medeni durumdaki hak ve özgürlüklerin tesisini, genel iradeyi yansıtan otoriteye teslim ederken hak ve özgürlükleri otoritenin üstünde görmesidir. Ona göre, temel hak ve özgürlükler otorite tarafından sorgulanamaz, kısıtlanamaz şeylerdir. Hatta otoritenin asıl

²² Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, Çeviren: S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

²³ Rousseau, *Toplum Anlaşması*, s. 17-20.

²⁴ Arslan, A. (2002). *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, s. 179.

varlık nedeni bunların, özellikle de mülkiyetin güvence altına alınmasıdır. Otorite, meşruiyetini ancak, kendisine uyanların çıkarlarını savunduğu ve ortak akla uygun olarak düzenlenmiş yasaya dayandığı ölçüde sağlayacaktır. Çünkü yasa, meşruiyetin yegâne kaynağıdır. Böylece eşitlik, bütün insanların yasa önünde eşit olması; özgürlük ise, bütün insanların yasaların çizdiği sınırlar içinde özgür olması anlamına gelmektedir.

Toplumsal yaşamın birey için açmazlarını sözleşmeye dayanan akılcı-meşru otoritenin varlığıyla aşmaya çalışan bu düşünürler, bizzatlı toplumun varlığını ve toplum hayatını mümkün kılacak tedbirlerin alınması için bu otoritenin kabulünü zorunlu görmektedirler. Ancak bu türden bir anlayış, içerdiği varsayımlar nedeniyle bazı problemler de yaratmaktadır. Örneğin, sözleşme teorileri insanlara, otoriteyi sanki hemen kabul eden varlıklarmış gibi bakmaktadır. Ayrıca insanların oy verme ya da mülk edinme gibi gönüllü tercihlerinin tescil edildiği varsayılmaktadır. Özgürlük zorunlulukla birleştirilerek, belli sınırlara çekilmiştir. Oysa Marxist gelenek başta olmak üzere, pek çok düşünce geleneği, en azından bütün olarak toplumsal alanda uzlaşım yoluyla otoritenin henüz sağlanmadığını iddia etmektedir.²⁵ Üstelik Marxist düşünce uzlaşıyla varılan bu türden bir otorite tanımının, aslında tarihsel süreçteki sınıfsal yapılanmanın bir ürünü olduğunu, dolayısıyla egemen sınıfın çıkarlarına göre düzenlenip, meşrulaştırıldığı ileri sürmektedir. Onlara göre, sözleşme esasen egemen güçlerin çıkarına hizmet eden sahte bir oydaşmadır. Marxist gelenek için otoritenin akılcılığı, insanın özgürlüğünü ve eşitliğini gerçek anlamda sağladığı, yani otorite biçim değiştirdiği ölçüde anlamlıdır.²⁶ Ancak Marxist geleneğin bu türden itirazlarının, kapitalist örgütlenmenin yayılımı karşısında güçlü bir etki bıraktığı söylenemez. Liberal geleneğin otorite tanımına alternatif bir tanım öneren Marxizmin benimsediği otorite biçimi, kapitalizm karşısında yenik düşmüş görünmektedir. Gelinen noktada kapitalizme yaşama zemini hazırlayan liberal demokrasi anlayışının “*birakınız yapınlar, bırakınız geçsinler*” şeklindeki özgürlük tanımı, pratik açıdan daha geçerli bir tanım olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla günümüz demokrasi anlayışının ve otoritenin meşruiyeti probleminin temeli de bu anlayışa yaslanmıştır.

Sosyoloji daha başlangıcında, sözleşme teorileri bağlamında yapılan otoritenin kaynağı tartışmalarını sistemli bir şekilde sürdürme görevini üstlenmiştir. Bu durum sosyolojinin ortaya çıkış koşulları ve amacıyla doğrudan bağlantılıdır. Batıdaki hızlı dönüşümlere, yeni kapitalist örgütlenmenin yarattığı sorunlara çözüm bulma amacıyla şekillenmiş olan sosyoloji, ana ilgisini doğal bir biçimde yeni koşulları tanımlamaya ve bu düzeni meşrulaştırmaya yöneltmiştir. Touraine'nin dile

²⁵ Lukes, “İktidar ve Otorite”, s. 901.

²⁶ Marx, K ve Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar I*, Çevirenler: M. Ardos, A. Kardam, S. Belli, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları; Marx, K ve Engels, F. (1977). *Seçme Yapıtlar II*, Çevirenler: A. Kardam, S. Belli, A. Bilgi, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.

getirdiği gibi, sosyoloji, başından beri kapitalist dünya ekonomisini yönlendiren burjuvazinin sınıfsal çıkarlarına uygun olan düzen ve yapıları meşrulaştırma görevini üstlenmiştir. Sosyolojide teori üretme çabaları, insanları aslında burjuvazinin değil de, toplumun çıkarlarına, var olduğu iddia edilen sosyal düzene boyun eğdirme ve uyumlu bir hâle getirme girişimleridir.²⁷ Bu bağlamda, sosyolojinin otorite kavramına yüklediği anlamları kavramanın en iyi yolu, onun 19. yüzyılın başlarında eski rejimin çöküşünün yarattığı düzen sorununa getirdiği cevaplara bakmaktan geçmektedir.²⁸ Söz konusu dönemde –ve daha sonra– sosyolojinin ana ilgisi düzen sorunudur. Sosyoloji, roller, normlar, yapılar ve kalıplaşmış davranışlara odaklanarak düzeni olumlayacak teoriler geliştirmeye yönelmiştir.²⁹ Sosyolojinin otorite kavramını değerlendirme çabası da bu amaçla şekillenmiştir.

Auguste Comte ile başlayan düzen ve ilerleme fikri, Emile Durkheim ve onun takipçileri tarafından sürdürülmüştür. Durkheim, düzenin sağlanması adına toplumsal yapıyı bireylerin üstünde bir güç olarak tanımlamıştır. Toplumsallık insan yaşamının vazgeçilmez bir kabulüdür. İnsan toplumsal alan dışında yaşayamayacağına göre, toplumsal alanın tanımladığı kolektif bilince ya da otoriteye uygun bir şekilde yaşmalıdır. Durkheim'ın öne sürdüğü kolektif bilinç, bireylerin ortaklaşa paylaştıkları inanç, değer ve duyguların (ahlâk) soyut bir bütünüdür. Kolektif bilinç her ne kadar bireysel bilinçlerdeki ortak inanç ve değerler toplamı olsa da, sosyal niteliği bakımından onlardan farklıdır. Onların basit bir toplamı ya da sonucu değildir. Bu nedenle, bütünlük sosyolojik açıdan bireyler temelinde analiz edilmemelidirler. Durkheim ayrıca, sosyal olguları dışa vurmuş biçimleriyle insanın eylemlerini kısıtlayan ve düzenleyen yapılar olarak tanımlamaktadır. Bireyin dışında bir yerde konumlanmış olan sosyal olgular bireyler üzerinde baskı unsuru olan bir güçle donanmışlardır. Buna göre, bireylerin davranışları kendi tercihlerinden kaynaklanmamaktadır. Her birey kendisinin dışında olan kolektif bilincin etkisiyle davranışta bulunmaktadır.³⁰ Aksi durumda anomik durumlar baş gösterecek ve toplum çözülme ihtimaliyle karşılaşacaktır. Dolayısıyla bireylerin kolektif bilince boyun eğmeleri, düzen adına tanımlanmış değerleri benimsemeleri esastır. Durkheim böylece yeni toplumsal düzenin hem açmazlarını gizleme hem de onu meşrulaştırma çabasına girmektedir. Bu çabanın sonucu, toplumsal düzen adına bireylerden bağımsız olarak gelişmiş her türden otoritenin kabul edilmesidir. Otoritenin kabulü, oydaşmaya dayalı problemsiz bir toplum düzeni sağlayacaktır. Akılcı olan da budur.

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Weber'i de aynı mantık içinde değerlendire-

²⁷ Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, s. 40.

²⁸ Dawe, A. (2002). "Toplumsal Eylem Kuramları", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (iç.), Çeviren: F. Akatlı ve A. Uykur, Editör: T. Bottomore ve R. Nispet, Ankara: Ayraç Yayınevi, s. 379.

²⁹ Gelder, C.V. (2007). "Defining the Issues Related to Power and Authority in Religious Leadership", *Journal of Religious Leadership*, Vol. 6, No. 2, s. 2.

³⁰ Esgin, a.g.e.s. 52.

biliriz. Her şeyden önce Weber'in otorite sınıflamasını, Marxist düşüncenin sınıf tanımlamasına, özellikle de, "otoritenin kaynağını egemen sınıfların biçimlendirdiği meşruiyet bilinci oluşturur" şeklindeki görüşe karşıt bir görüş olarak geliştirdiği açıktır. Bu açıdan Weber'in amacı, yasal otoriteyi önemli ve nesnel bir uzlaşma aracı olarak tanımlamaktır. Daha sonra özellikle düzen probleminde odaklanan işlevselci sosyolojik oydaşmada oldukça etkili olacak bu anlayış, toplumsal düzen nosyonuyla, otoriteye itaat zorunluluğunu bütünleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle, sosyolojinin baskın yönelimlerinde otoriteye itaat zorunluluğu, toplumsal düzen probleminde olmazsa olmaz bir koşul olarak görülmüştür. Düzen isteyen insanın her koşulda bu düzeni kendisi için mümkün kılacak bir otoriteye ihtiyacı vardır. O halde temel sorun itaat zorunluluğunun kabulü değil, itaat edilen otoritenin kaynağı konusundaki uzlaşmanın tanımlanmasıdır. Uzlaşmanın tanımlanması için en önemli nokta, otorite ilişkisinde boyun eğenin, boyun eğme gerekçesinin tümüyle kendi çıkarıyla ilişkili olduğunu düşünmesidir. Üstelik hem boyun eğen hem de buyruk veren açısından bu çıkar ilişkisi, geleneksel otorite biçimlerinde görüldüğü gibi tartışılmaz hükümlere değil, aksine rastlantısallığı aşan, nesnel ve akli bir temele, sözgelimi yasaya bağlanmış bir ilişkidir. Ortak aklın ürünü olan yasa, itaat yükümlülüğünü akılcı ve uzlaşmayı temsil eden geçerli bir hükme bağlayacaktır. Böylece Weber'in geleneksel-modern ayrımında belirleyici bir unsur olarak öne sürdüğü rasyonellik, hem toplumsal ilişkiler alanında hem de politik iktidarın tanımlanmasında otoritenin meşruiyetinin temel zemini oluşturacaktır. Kişisel olmayan, uzlaşmaya dayalı bir düzenin inşası, ancak gelenekselden kopuş ve eylemlerin rasyonelleşmesiyle mümkündür. Nitekim otoritenin kaynağını tanımlama anlamında gelenekselden kopuş demek, aydınlanma düşüncesinin vurguladığı gibi, aslında dinsel ve geleneksel olandan kopuş anlamındadır. Kutsal, mistik ya da dinsel olan, dolayısıyla hiçbir sorgulamayı kabul etmeyen bir otorite kaynağının yerini, geleneğin çözülmesi ve modern anlayışla birlikte insanın yetkinliği ya da akıl almıştır. Sözgelimi meşruiyeti akılla temellendirilemeyen ve gücünü dinsel tanımlardan alan din adamının otoritesini, gücünü insanların belirlediği yasadan alan ve rasyonel olan otoriteye bırakmıştır. Bu durum her koşulda da bir uzlaşmanın sonucudur. İnsan düzen istemektedir. Düzen ancak uzlaşmayla elde edilebilir. Çıkar ilişkisindeki uzlaşmanın toplumsal alana yayılımının genişlemesi ölçüsünde otoritenin meşruiyeti sağlanacaktır. Aksi halde, itaat yükümlülüğünün meşruiyeti, tıpkı köle-efendi ilişkisinde olduğu gibi, otorite ilişkisini akla aykırı bir hale sokacaktır. Oysa Weber ile birlikte birçok teorisyenin kabul ettiği şekliyle, modern yaşamın en belirgin özelliği, gelenekselden kopuşu da tanımlayan akla uygunluğun ön plana geçmesidir. Akılcı eylem otoriteyi bir gereklilik olarak görmemizin yolunu açmaktadır.

Görüldüğü gibi, Marxist gelenek dışarda tutulursa, klasik sosyoloji geleneğinin temsilcileri otoriteyi toplumsallığın anlamlı kıldığı meşru bir etkileşim zemini olarak kavramaktadırlar. Klasik sosyoloji geleneğini izleyen düşünürlerin, özellikle de Parsonsçı Amerikan işlevselci sosyolojinin de otoriteye ilişkin tanımlamaları bu anlayışın genelleştirilmiş ve göreceli hale getirilmiş biçimleridir. Nitekim Parsons, bir-

leştirci ortak değerlere bağlanılmadığında toplumun çözülmeye yüz tutacağını iddia etmiştir. Bu değerler, bir sistem olarak topluluk adına ve dolayısıyla, bunun bir türevi olarak topluluk içindeki kendi rolleri için kişilerin belli eylem yönelimlerini ya da türlerini destekleme ve izleme taahhütleridir. Parsons'a göre, paylaşılan değerler ve normlar neyin ve kimin otorite sayılacağını belirlemektedir. Bu anlamda otorite, toplumun üyelerinin eylemlerini, bu eylemlerin kolektif hedeflerle ilişki çerçevesinde denetleyen kurumsallaşmış haklar kompleksidir. Bu haklar ise, önderlerin topluluk üyelerinden destek bekleme hakkı olarak tanımlanmalıdır.³¹

İlerleyen dönemlerde, özellikle de günümüzde, Parsonsçı sosyolojik oydasma da yaşanan kırılmalar, sosyolojinin otoriteyi değerlendirme girişimi, onu düzen problemiyle eşitleme çabasından belli ölçülerde uzaklaştırmıştır. Ancak bu anlayıştan tümüyle vazgeçildiği de söylenemez. Günümüzdeki sosyolojik değerlendirmeler, daha çok otoriteye bireysel yaşam düzleminde bakma eğilimindedirler.³² Ayrıca otorite, toplumsal yaşamdaki hızlı değişimlere koşut olarak gelişen küreselleşme, post-modernizm, beden teorisi, bilgi toplumu, tüketim toplumu ve ağ toplumu gibi yeni kavramlaştırmalarla birlikte ele alınan bir kavram haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal alanın dönüşümünü anlamlandırma çabaları, otoriteye ilişkin sosyolojik değerlendirmelere de yansımıştır. Otorite artık yalnızca belli bir biçimi olan ya da tanımı sabit bir etkileyen değildir. Günümüzde otorite geçmişte olduğu gibi yine her yerdedir, fakat aslında ne olduğu geçmişle kıyaslandığında o kadar net değildir. Günümüzdeki otoritenin en belirgin özelliği müphemliktir. Bu nedenle sosyolojik düşünce şimdilerde "otoritenin ne olduğu" konusuyla değil, daha çok "otoriteye ne oldu?" sorusuyla ilgilenmektedir.

Sonuç Yerine: Otoriteye Ne Oldu?

İçeriği ve anlamı itibarıyla sosyolojik bir kavram olan otorite, tarihsel ve kültürel şartların değişkenliği çerçevesinde farklı kaynaklara yaslanmış, kendisini tanımlayan farklı meşruiyet zeminlerine sahip olmuştur. Toplumsal yaşam alanındaki ilişkilerin mahiyetini, devletin biçimini ya da insanların yaşam algısını belirleme gibi tanımsal niteliklere sahip olan otorite, kimi zaman tanrısal güce, kimi zaman geleneksel kabullere, kimi zaman da akılcı uzlaşımına dayanmıştır. Nihayetinde otorite, her zaman toplumsal yaşamdaki hiyerarşik yapılanmanın meşrulaştırıcı temeli olmuştur. Dolayısıyla sosyolojik düşünce için önemli olan, otoriteye tarihsel ve kültürel şartlar dâhilinde anlam kazandıran meşruiyet zeminlerini ne-

³¹ Lukes, "İktidar ve Otorite", s. 911.

³² Holzner, B. ve Robertson, R. (1980). "Identity and Authority: A Problem Analysis of Processes of Identification and Authorization", *Identity and Authority: Exploration in the Theory of Society* (iç). Editör: B. Holzner ve R. Robertson, Oxford: Basic Blackwell; Holland, D. ve Diğerleri (1998). *Identity and Agency in Cultural Worlds*, Cambridge: Harvard University Press.

densellikleriyle birlikte inceleyebilmektir. Sözelimi, “Tanrısal otoritenin toplumsal izdüşümü ne türden bir toplumsal yapı ya da ilişkiler ağı ortaya çıkartmıştır?” ya da “otoritenin meşruiyet zemininin daha insani olan akılcı uzlaşmaya dayanmasının toplumsal yaşam açısından sonuçları nelerdir?” tarzındaki sorular, sosyolojik düşünce için önemli sorulardır. Ayrıca bu türden sorular otoriteye günümüzde ne olduğu sorusunu da cevaplandırmaya olanak sağlayacaktır. Zira otoritenin günümüzdeki müphemliği ya da çeşitliliği de, onu tanımlama olanağı veren meşruiyet zeminlerinin biçimleri ve çeşitliliği ile doğrudan ilişkilidir.

Otorite, itaat beklentisiyle şekillenmiş geleneksel toplumsal düzenin ana figürü ve bu düzene gömülü bir tanımlama nesnesidir. Geleneksel toplumda otorite kaynağını tanrısal güçten ve bireyselliği aşan geleneksel kabullerden almıştır. Dolayısıyla itaat edenler açısından otorite, her koşulda sorgusuz itaatin gereğidir. Çünkü tanrısal ya da kutsal otorite, onun üzerinde karşı eylemde bulunma olasılığına sahip olmaksızın bizim üzerimizde eylemde bulunabilen bir otoritedir. Yani, tanrısal eylem durumunda, insani tepki ya da bireysel değerlendirme mutlak olarak imkânsızdır. Geleneksel toplumlarda insanlar örneğin, yıldızların kendileri üzerinde bir etkide bulduklarını varsaydıkları ve kendilerinin ise yıldızlar üzerinde bir etkilerinin bulunmasının mümkün olmadığını düşündükleri sürece yıldızları tanrısalılaştırmışlardır.³³ Otorite artık tanrısaldir ve onu temsil ettiği varsayılan her şey otoritedir. Ortaçağ Avrupa’sında kilisenin ve ruhban sınıfın yegâne otorite olarak görülmesindeki gibi, tanrısalığa dayanan otorite toplumsal ve politik olanın tartışmasız belirleyicisidir. Tanrısalılık karşısında insani tepki imkânsız olduğundan, bireyin edilginliği kaçınılmaz olmuştur. Bireyin kademeli bir biçimde etkin varlık haline gelmesi, tanrısal otoritenin yerini akılcı uzlaşmaya dayanan otoriteye bırakmasıyla mümkün hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, örneğin Newton fiziği insanlara her eylemin ya da etkinin, neden olduğu tepkiye eşit olduğunu gösterince, yıldızlar ve genel olarak tüm doğal dünya kutsallık niteliğini kaybetmiştir.³⁴ Yıldızların kutsallığını yitirmesi, tanrısalığa dayanan otoritenin meşruiyetini yitirmesini sağlamıştır. Kilise gibi her türlü dinsel otoriteye savaş açan aydınlanma düşüncesi, Ortaçağın otorite zeminini yerle bir etmiştir. Böylelikle Ortaçağdaki otoritenin yerini, insan aklını öne çıkaran akılcı-uzlaşmacı otorite almıştır. Akılcı-uzlaşmacı otorite meşruiyetini geleneksel ya da tanrısal olana değil, insani olana dayandırdığından modernliğin de tanımlayıcı ana unsuru olarak görülmüştür. Nitekim geleneksel ya da tanrısal otoritenin aksine, insani otorite durumunda, insani tepki zorunlu olarak mümkündür ve toplumsal yaşam başta olmak üzere tüm insani etkinlikler, insanı tanımlayan akılcılık temelinde düzenlenmelidir. Fakat bu türden bir düzenlemenin, sonuçlar bakımından düşünüldüğünde, iddia edildiği gibi gerçekten insanı edilginlikten kurtaran ya da özgürleştiren bir otorite tanımı doğurup doğurmadığı üzerinde durulma-

³³ Kojeve, A. (2004). *Otorite Kavramı*, s.18.

³⁴ A.g.e.s. 18.

sı gereken bir konudur. Zira modernliğe ilişkin eleştirilerin pek çoğunda, modernliğin bireyi getirdiği noktanın onun etkin bir varlık haline gelmesi değil, aksine onu öldürmesi, metalaşması ya da daha edilgin kuklalara dönüştürmesi olduğu dile getirilmektedir.³⁵

Aydınlanma düşüncesiyle gelen otorite tanımı geleneği yıkıp, akli otoriteye zemin hazırlarken, otoritenin anlamını değiştirmiş, daha önemlisi kapsamını genişletmiştir. Ortaya çıkan yeni otorite algısı, liberalizmin öngördüğü özgürlük, düzen ve ilerleme düşüncesiyle bu şekilde örtüşmüştür. Kapitalist düzen kendi meşruiyetini olumlayacak politik yapıları, işçi-patron ilişkilerini ve buna uygun değerler alanını biçimlendirmiştir. Daha açık bir ifadeyle kapitalizm yeni toplumu inşa etmek adına, eskiye dair ne varsa yıkmış, kendi yaşam alanı için gerekli olan otorite tanımına ulaşmıştır. Böylece Antonio Gramsci'nin *hegemonya* kavramıyla belirtmek istediği gibi, kapitalist örgütlenme içindeki egemen sınıflar, kendi çıkarlarını ideal biçimde evrensel çıkarlar olarak sunma şansını yakalamıştır. Bu yüzden Gramsci hegemonyayı "özel", yani devlete ait olmayan düzeylerinin rolü içine yerleştirmiştir. Toplumsal hegemonya, tıpkı otorite kavramında olduğu gibi, kapitalist toplumlarda zora başvurmaksızın "toplumsal düzeni" korumanın başlıca aracıdır. Weberci açıdan bakıldığında ise, hegemonya, "doğal üstünlük miti"ne ya da bir statü düzeninin meşrulaştırılmasına denk düşmektedir.³⁶ Hegemonya aracılığıyla meşrulaştırılan, bu defa, egemen sınıfların tanımladığı otoritenin biçimidir. Bu anlamda insanlara sunulan otorite manzarası, bir pastıştır. Parçalanmış bir dünyanın imgeleri tuvalin üzerine yapıştırılmış, hafifçe boyanmış, sonra da, itimat, güvenlik koruması ve güven ideali diye gösterilmiştir. Bir topluluk oluşturmak, birbirine ait olmak; bu toplumsal gereksinim, "Bir zamanlar oluşturmuştuk; birbirimize aittik" gibi özlem ifadeleriyle karşılanmıştır. Bir gerçeklik duygusuna sahip olmak için insanlar artık, geçmişe hayıflanmanın yol açtığı belirsizliği aşmak, kolajdan memnun kalmayıp yapıştırılmış her şeyi adım adım söken bir ressam gibi bu manzarayı ayrıştırmak zorundadır.³⁷

Modernlik, küçülmüş, hatta yok olmuş olan bireyi büyütüştür. Akıl yoluyla meşrulaştırılan otorite, bireyin büyütülmesinde önemli bir ayırıcıdır. Ancak, büyütülen bireyin kapitalist hegemonyayla sarmalanması, otoriteyi meşrulaştırdığı ölçüde bireyin yeniden yok olmasına ya da Weber'in söylemiyle demir kafese girmesine zemin oluşturmuştur. Bireyler en azından bilinçsel düzeyde, yaratılan yeni otoritelerin hükmü altına girmiştir. Günümüzde sıklıkla gündeme gelen tüketim

³⁵ Touraine, A. (2000). *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çeviren: N. Ülner, E. Ö. Karadoğan, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

³⁶ Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: O. Akinhay, D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 299-300.

³⁷ Sennett, Otorite, s. 61.

toplumu kavramlaştırması, bireylerin bilinçlerinin akılcı-uzlaşmaya dayalı otorite ya da hegemonya aracılığıyla nasıl tüketmeyi meşrulaştırıcı bir bakış açısına yönelttiğini örneklendirmektedir. Nitekim tüketim toplumu kavramlaştırmasında, bireyi edilgenleştiren geleneksel otoritenin hakim olduğu modernlik öncesi dönemin aksine, ironik bir biçimde, çağa ve insana özgü tanımlayıcı kavramlar olarak bireyselliğe ya da bireysel kimliğe vurgu yapılmaktadır. Ne var ki bu türden bir bireyselleşme, anlaşılmanın aksine, özne olma ya da kendi bilinciyle var olma şeklinde tanımlanabilecek bir bireysellikte örtüşmemektedir. Buradaki bireyselleşme, daha çok kapitalizmin yaratmaya çalıştığı birey tanımıyla bağlantılı olarak anlaşılmalıdır. Zira bugünün bireyselliğini tanımlayan ölçütler, kişinin bedeni, giysileri, konuşması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri ve mülk sahipliği gibi niteliklere indirgenmiştir. Oysa bu ölçütler, bireyi tanımlamaktan öte, onu şekleştirmektedir. Eleştirel teorisyenlerin yerinde tespitiyle, aslında onu yok saymaktadır. İnsanın şekleşmesi üzerine inşa edilen ve totaliter bir nitelik taşıyan kültür endüstrisi düzeni, bireyi yok saymakta, öznenin yitimini merkeze koymaktadır. İnsan her boyutuyla, yani, ruhu, düşüncesi ve bedeniyle şekleşmektedir.³⁸ Şekleşmiş bireyin itaati, bilinçsizlik üzerine kurulmuştur. Modernliğin büyüttüğü birey, şekleşerek yeniden küçülmüştür. Tanrısallığı ya da kutsallığı merkeze alan geleneksel otorite kalıplarının yerini, modernlikle birlikte en az tanrısallık kadar kutsal olan başka otorite kalıpları almıştır. Daha önemlisi, geçmişte net olan otorite biçimleri, bugün tüm çeşitliliği ve muğlaklığı ile bilinçlere hükmetmektedir. Arendt'ın ifade ettiği gibi, bilindik anlamdaki otorite artık yok olmuştur.³⁹ Dolayısıyla annen babanın otorite olmaktan çıkması, sosyalleşme süreçlerinde ve yaşam algılarının belirlenmesinde medyanın temel otorite halini alması ya da modaya uyup otoriteyi içselleştirmiş yeni birey modellerinin ortaya çıkması gibi konular bu kapsamda ele alınmalıdır.

Arendt, otoritenin gerçekten ne olduğunu artık ne teorik ne de pratik bakımdan bilecek bir durumda olmadığını söyleyince, aslında bilindik anlamdaki otoritenin yitip gittiğini dile getirmektedir. Modern dünyada kaybettiğimiz otorite, "genelde otorite" gibi bir şey değildir. Her durumda, ikna ve baskıyı içermeyen hükmetme anlayışıyla ilişkili olsa da, otoriteyi sorgulanmaz kılan temeller modernlikle birlikte başka temellerle yer değiştirmiştir. Çıkarları önceleyen yeni birey tanımı artık o kadar hassas değildir. Örneğin, yeni birey tanımında otoriteye bağımlılık, güç istenciyle eşitlenmiş görünmektedir. Buradaki sorun, güç istencinin, güç elde etme adına her türlü eylemi meşru eylem haline dönüştürme durumuyla ilişkilidir. Otoriteye sahip olmak güç elde etmekle eşitlenip, onu tanımlayan saygı, do-

³⁸ Esgin, A. (2011). "Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın", IV. Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın Sempozyumu, İ.Ü. *Sanat ve Tasarım Dergisi Özel Sayısı*, Cilt 1, s. 673-674.

³⁹ Arendt, *Geçmiş ve Gelecek Arasında*, s. 128.

laysız güven gibi unsurlar geri plana atıldıkça, otorite anlamından uzaklaşmaya, hatta yitip gitmeye mahkûm olacaktır. Bu anlamda, otorite elde etmek adına iktidarı sürekli olumlama çabasına girmek ya da sırf güç elde etmek için köleliğe razı olmak, otorite ilişkilerini köle-efendi diyalektiğine dönüştürecektir.

Kıscacası günümüzde otoriteye zemin oluşturan meşruiyet araçlarının zihniyet tahakkümünü hedefleyen bir şekilde sürekli yenilenmesi, bireylerin ise bu tahakkümü kendi çıkarları adına sürekli farklı biçimlerde meşrulaştırması, otoritenin anlamlandırılmasını geçmiştekinden daha zor bir hale getirmiştir. Dolayısıyla “toplumsal ilişkiler alanında ilişkilerin amacını, biçimini ya da niteliğini belirleyen otorite kalıplarının veyahut bireysel yaşam algılarını biçimlendiren gönüllü razı olma durumlarının meşruiyet kaynağı nedir?” sorusunun cevaplanması zorlaşmıştır. Aslında zorluk, soruya verilecek olası cevapların fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü elimizde eylemlerimizi biçimlendiren otoriteye meşruiyet kazandırma amacımızla bağlantılı pek çok dayanak bulunmaktadır. Otoritenin müphemleşmesi bundadır. Otorite çoğunlukla iktidarın kendisidir. Fakat otorite aynı zamanda, egemen sınıflar, medya ya da cemaat yapılanmasıdır. Otorite, inançlarımızın, çıkarlarımızın, korkularımızın, utançlarımızın, törelerimizin, facebook / twitter kültürümüzün, bağımlılıklarımızın ve bencilliklerimizin meşrulaştırdığı her şeydir.

Kaynakça

- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çeviren: N. Ülner, E. Ö. Karadoğan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Arendt, H. (2003). *Şiddet Üzerine*, Çeviren: B. Paker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Geçmiş ve Gelecek Arasında*, Çeviren: B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Dawe, A. (2002). “Toplumsal Eylem Kuramları”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (iç.), Çeviren: F. Akatlı ve A. Uykur, Editör: T. Bottomore ve R. Nispet, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Engels, F. (1977). “Otorite Üzerine”, *Seçme Yapıtlar II* (iç.), K. Marx ve F. Engels, Çevirenler: A. Kardam, S. Belli, A. Bilgi, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esgin, A. (2011). “Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın”, IV. Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın Sempozyumu, *İ.Ü. Sanat ve Tasarım Dergisi Özel Sayısı*, Cilt 1, s. 669-679.
- Fromm, E. (1996). *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, Çeviren: F. Emir, K. H. Ökten, İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2001). *İtaatsizlik Üzerine*, Çeviren: A. Sayın, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Gelder, C.V. (2007). “Defining the Issues Related to Power and Authority in Religious Leadership”, *Journal of Religious Leadership*, Vol. 6, No. 2, s. 1-14.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayan: H. Özel, C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çeviren: C. Atay, İstanbul: Derin Yayıncılık.
- Holland, D. ve Diğerleri (1998). *Identity and Agency in Cultural Worlds*, Cambridge: Harvard University Press.
- Holznher, B. ve Robertson, R. (1980). “Identity and Authority: A Problem Analysis of Processes of

- Identification and Authorization", *Identity and Authority: Exploration in the Theory of Society* (iç). Editör: B. Holzner ve R. Robertson, Oxford: Basic Blackwell.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, Çeviren: S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kojeve, A. (2004). *Otorite Kavramı*, Çeviren: M. Erşen, İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Lukes, S. (2006). "İktidar ve Otorite", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-II* (iç.), Editör: T. Bottomore ve R. Nispet, Çeviren: M. Tuncay ve A. Uğur, İstanbul: Kırmızı Yayınları, s. 885-944.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: O. Akınhay, D. Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar I*, Çevirenler: M. Ardos, A. Kardam, S. Belli, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (1977). *Seçme Yapıtlar II*, Çevirenler: A. Kardam, S. Belli, A. Bilgi, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- Mendel, G. (2005). *Sosyo-Psikanaliz Açısından Otorite*, Çeviren: H. Portakal, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Mendel, G. (2005). *Bir Otorite Tarihi*, Çeviren: I. Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2007). *Tan Kızılığ*, Çeviren: H. Salihoğlu ve Ü. Özdağ, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1992). *Toplum Anlaşması*, Çeviren: V. Günyol, İstanbul, MEB Yayınları.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*, Çeviren: K. Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Touraine, A. (2000). *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Weber, M. (1985). *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren: T. Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çeviren: Ö. Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Bürokrasi ve Otorite*, Çeviren: H.B. Akın, Ankara: Adres Yayınları.